

БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІНІҢ ЖАҢАШЫЛ ЖАЗУШЫСЫ – ТАУПЫҚ РЫМЖАНОВ

*Тайманова С.¹, Байдаулетова А.Ә.², Сақтағанова А.Т.³

¹ф.ғ.к., доцент Қызылорда «Болашақ» университеті, Қызылорда, Қазақстан

²ф.ғ.к., Қызылорда «Болашақ» университеті, Қызылорда, Қазақстан

³магистр, №5 И. В. Панфилов атындағы мектеп-лицейі, Қызылорда, Қазақстан

*¹e-mail: sara.taimanova@mail.ru

²e-mail: Ayiagoz_i@mail.ru

³e-mail: Akkenje_saktaganova@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада жазушы Таупық Рымжановтың «Гүл ағашы», «Зәйтүн қарлығаштың ерлігі» т.б. ертегі-хикаятының көркемдік, танымдық тәрбиелік мәні жан-жақты қарастырылады. Сондай-ақ шытырман оқиғаларға толы шығарманың балалар әдебиетіне жаңалық әкелген өміршең туынды екені және автордың идеялық-көркемдік ізденістері айқындалады. Мақалада қазақ әдебиетіндегі қаламгерлердің ертегі, аңыз-әфсаналарын шығармаларының сюжеттік желісіне арқау етуі арқылы қоғамның өзекті мәселесін көтергені қарастырылады. Ертегі, хикая, фэнтези жанры туралы отандық ғалымдардың анықтамалары мен зерттеулері беріледі.

Мақаланың мақсаты – отаншылдық тақырыбына жазылған, ұлттық рухты насихаттауға арналған ертегі-хикаяттың жанрлық, көркемдік, танымдық ерекшелігіне талдау жасау, бүгінгі күн тұрғысынан бағалау, жазушының авторлық ұстанымына көңіл бөлу.

Мақаланың негізгі бағыты өтпелі кезеңде болатын сілкініс пен серпілістің көшбасында Таупық Рымжанов тұрғаны баяндалып, оның әлем әдебиетіндегі қалыптасқан түрлі ағымдарға ұлттық реңк беріп, балалар әдебиетіне жаңашылдықтың жаңа сұрлеуін салған қаламгер екеніне тұжырым жасалады. Әдебиеттану ғылымындағы фэнтези жанрын меңгеру мен дамытуына ықпал еткені зерделенеді. Автор үш патшалықтың өкілі, олардың арасындағы тартысты суреттеу арқылы қазақтың кешегісін еске түсіріп, келешегіне бағыт береді. Оқырманның дүниетанымын кеңейтуге, мәдениетін жетілдіруге, ұлттық құндылықтарымызды құрметтеуге мүмкіндіктер ашады. Бұл білім алушылардың әдеби мәтінді талдау дағдыларын қалыптастыруға, зерттеу тәсілдерін меңгеруге мүмкіндік береді.

Мақаланың практикалық маңыздылығында білім алушылар «Гүл ағашы» шығармасына әдеби-теориялық, әлеуметтік-психологиялық талдау жүргізіп, мәтін талдау дағдылары қалыптасады. Адамгершілік, қанағат, төзімділік, рухани тазалық туралы білімдері кеңейіп, рухани азық алады. Нәтижесін қазіргі қазақ әдебиеті мен балалар әдебиетін оқытуда пайдалануға болады.

Тірек сөздер: ертегі-хикаят, фэнтези, үш әлем, сиқырлы шұғыла, жұмақ кілті, имандылық.

Негізгі ережелер

Қазіргі балалар әдебиетінде көркем мәтінді танымдық-психологиялық тұрғыдан талдауға көп мән беріле бермейтіндігін ескерген жөн. Сондай-ақ аудиторияда және аудиториядан тыс уақыттарда көркем шығарманы түсініп оқуға ынталандыруды көздеу ескерілу қажет. Көркем мәтінді оқу арқылы оқырманның дүниетанымын кеңейтуі, эстетикалық-рухани азық алуы, өзін-өзі

тәрбиелеуі назардан тыс қалмауы керектігін ескерген жөн. Ертегі философиясындағы жекеден жалпыға қарай өрілген көркем ойдың шешімін табу мақсатында логикаға құрылған түйінді сөздер мен оның түпкі мәнін түсінуге іздендіру негізгі мақсаттардың бірі болу керек. Автордың қандай нәтижеге қол жеткізгенін пайымдауда, оны әлемдік және отандық әдебиеттермен салыстыруда зерттеушілер еңбегіне сүйену маңызды.

Көркем мәтінді талдау барысында сөйлеу – көркем ойлау – ойды жүйелі көркем баяндау принциптерін ескеру де басты назарда болатын қағида. Осы қағдаларды ескере отырып, Тауық Рымжановтың балалар әдебиетіне қосқан жаңалығын тұжырымдау, коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастыру, сондай-ақ қазақ әдебиетінің өткені мен бүгінін байланыстыру, бағалау маңызды.

Кіріспе

XX ғасырдың 80-90 жылдарының соңынан бастап-ақ қазақ әдебиетінде ежелгі түркілік сарындарды, мінәжат үлгісіндегі діни шығармаларды, батыстық үлгідегі модернистік, постмодернистік көркем туындыларды насихаттау белең ала бастады. Сонымен қатар мистикалық, мифологиялық бағытты темірқазық еткен қазақ қаламгерлері ұрпақтан-ұрпаққа мұра болып келе жатқан аңыз-әфсаналарды шығармаларына негіз етіп, шытырман оқиғалар арқылы дәуір тудырған әлеуметтік шындықты ашуға ұмтылды.

Бұл кезеңнің қаламгерлері кеңестік идеологияны насихаттайтын шығармалардан бірте-бірте қол үзе бастады да, жабық тақырыптарға көңіл бөліп, олардың философиялық астарына мән берді, ұлттық құндылықтарды жазудың жаңаша үлгісіне көше бастады. Олардың қатарына Ә. Нұрпейісовтің «Соңғы парызы» мен М. Мағауиннің «Жармағын» жатқызуға болады. Бұл шығармалар қоғамдық санаға қозғау салып, үлкен дүмпу (резонанс) тудырды. Сондай-ақ Т. Нұрмағамбетовтің «Мешкей», Т. Әбдіковтің «Ақиқаты», «Парасат майданы», Адам Мекебаевтың «Жезтырнақ» повестері тұмшаланған ұлттық сананың оянуына түрткі болған туындылар еді. Бұл көркем туындылар қазақ әдебиетіне тақырыптық та, идеялық та, формалық және стильдік жағынан да тың серпін әкелген дүниелер болатын.

Ал тәуелсіздік алғаннан кейінгі кезеңдегі әдебиетте ұлттық сөз өнері мен мәдениеттің негізі, қадір-қасиеті, әлемдік әдебиеттегі орны өркениет дамуындағы көркемдік сананы қалыптастыруға, дамытуға және қазақ халқының әдеби, мәдени мұрасының ұлттық ерекшелігін түсінуге бағытталды. Кеңестік кезде ашылмай қалған шынайы еркіндік рухы, ұлт-азаттық идеясы мен елдің тәуелсіздік жолындағы күресінің тарихи шындығы көркем сөзбен өріліп, тұмшаланған сананы оятуға қызмет атқара бастады. Дегенмен де біз бұрын-соңды мұндай шығармалар жоқ деп те айта алмаймыз. Қазақ әдебиетінде танымдық, стильдік-формалық жағынан өзгеше жаңа туындылар да болды. Олардың қатарына М. Жұмабаевтың «Шолпанның күнәсі», О. Бөкейдің «Атаукере», «Қар қызы», «Жылымық», Т. Нұрмағамбетовтің «Кене», «Айқай», «Ұлттың дерті», Т. Әбдіктің «Оң қол», «Тозақ оттары жымыңдайды», Т. Шапайдың «Күлкі және көз жасы», «Үйдің иесі», Д. Амантайдың «Гүлдер мен

кітаптар», Таупық Рымжановтың «Зәйтүн қарлығаштың ерлігі», «Гүл ағашы», «Күн перзенттері», «Ерден батыр» сынды балалар мен жасөспірімдерге арналған он шақты туындыларын жатқызуға болады. Бұл шығармаларда өмірдің сыры, адам өміріндегі мұң мен шер бар.

Материалдар мен әдістерді сипаттау

Балалар әдебиетінің көкжиегін кеңейтіп, рухын биіктетуге үлес қосып, жаңашылдықтың туын көтергендердің бірі Таупық Рымжанов болды. Оның ертегідегідей жын-шайтан, пері сияқты жаратылысы тұманды кейіпкерлері мен шытырман оқиғаларға толы шығармасы – «Гүл ағашы» ертегі-хикаяты. Оны өмірдің сыры мен жұмбағын ертегі әлемі арқылы қабылдап, тануға бар ғұмырын арнаған жазушы десек те болады.

Ертегіге бай елдердің бірі – қазақ халқы. А. Байтұрсынов «Ертегі қиялмен қисынын келтіріп, қызықты ету мақсатпен шығарған әңгімелер» [1,54 б.],- десе, М. Әуезов «Бұрынғы елдің қиялы өзіне таныс емес жат бір нәрсені құрдан-құр жанынан шығарып әңгімеге кіргізген емес, қайта бұрынғы заманда сол ертегіге кірген нәрсенің барлығы да даусыз шын сияқты көрінетін. Ол кездегі ертегі, бүгінгі елдің өмірінен алған шын әңгімелер сияқты, даусыз шын оқиға болып көрінген» [2,170 б], - деген еді. Қазіргі кезде ертегіні өз ойымен көркем баян, әсерлі хикая, шын оқиға сияқты жазып шығаратын жазушылар бар. Солардың бірі – Т. Рымжанов.

Бұл қазіргі қазақ қоғамының дамуына сай ертегі жанрының жаңарып келе жатқанын көрсетеді. Ертегі жанры өзінің ұзақ тарихында әр түрлі дәуірдің, қоғамның болмысы мен түсінік-пайымдарын біздің заманға жеткізіп келді. Ол фольклордың барлық жанрымен араласа дамыды. Өзінің өміршең жанры екенін көрсетті. Қазіргі қаламгерлер оны өздерінің шығармаларындағы негізгі оқиғаны суреттеуге қазық етіп алды. Сөйтіп ертегі-хикаят сынды жаңа жанр қалыптастырды.

Жазушы Т. Рымжанов «Гүл ағашы» ертегісін әдеттегідей дағдылы сөздерден емес, автордың негізгі қазығын білдіретін түйінді сөзінен бастайды. «Егер адамның бойындағы адами және перілік қасиеттерді алып тастайтын болсақ, ол толық мағынасында шайтанға айналар еді. Бұл ертегі кейіпкерлеріне берілетін мінездеме. Екінші:

Біз өмірге не үшін келдік? - деп сұрады Қарабек.

Өмірге өмір сүру үшін келдік, - деді перінің қызы.

Өмірге бүлдіру үшін келдік, - деді Шайтан.

Өмірге өлу үшін келдік, - деді Зарлыхан [3,116.].

Бұл адамзат баласының танымында болатын үш қасиет, жазушы оны үш кейіпкердің арасындағы өмір үшін күрес барысында ашады. Үш кейіпкер – үш патшалықтың өкілі. Бірі – адамзат патшалығы, екінші – пері патшалығы, үшіншісі – шайтан патшалығы. Осы ертегі кейіпкерлері арқылы ертегі-хикаят қазақтың кешегісін еске түсіреді, ертеңгісіне бағыт береді. Әдеттегі ертегідей кемпір мен шалдың жалғыз баласы емес, кейіпкерлер – үш патшалықтың ұрпағы. Байқап отырсақ, диапазоны кең. Адамзат патшалығының өкілі –

Бәдиғұл атты сұлу, пері патшалығының өкілі – Битаңба атты жас патша. Шайтан патшалығының өкілі – Иланшы патша.

Жазушы фольклордың көркем тілімен, ұлттық өзгешеліктерді, бояуды ертегінің өн бойында өрбіте отырып, түрлі бейнелі, образды мағынаға ие сөздер мен көркемдегіш салыстырулар, алмастыруларды, негізгі ойды кейіпкерлерінің диалогы арқылы, бірде суреттеу, баяндау тәсілдері арқылы дамытады. Жаратушы ием адамзат пен пері затына ортақ қасиет беріпті. Олардың өмірге икемділігі де, білім танымының ауқымы да, тіршіліктегі шама-шарқы да әр түрлі. Бірі – хас сұлу, бірі – батыр. Ортақ қасиет – сұлулықты құрметтеу, батырлықты қастерлеу. Оқиға желісі Бәдиғұл сынды сұлу мен Битаңба сынды тепсе темір үзетін, шойын білек сұқсұрдай жігіт бір-біріне ғашық болыпты деп, желі одан әрі өрбиді.

Адамзат патшасы қызының бақытына араша түсе алмағанына қапаланып, жапа шегіп, запыран жұтып, қалған өмірін өкінішпен өткізеді. «Шайтан жүрген жерде адам баласының өзегі өкінішпен өртенумен болатынын айтқан патша өмірінің соңында:

– Адам баласының ғұмырын қысқартып, бойын өсірмей жүрген де осы өкініш! Өкініш деген пәледен құтылам десендер шайтан жұртымен күресудің жолын іздестіріңдер! [3,20 б.], - дейді. Азалы халқына, ұрпақтарына патшалықты шайтандардан аман сақтап қалу үшін олар бара алмай жүрген киелі Ұлар шыңы маңына көшуді өсиет етіп қалдырады.

Мақала жазу барысында әдеби-теориялық, әлеуметтік-психологиялық, салыстырмалы-зерттеу әдістері қолданылды.

Нәтижелер

Жазушы Тауық Рымжановтың балаларға арналған шығармаларының алға қойған мақсаты – шайтан, пері, адамзат арасындағы шиеленіскен тартысты суреттей отырып, адамзаттың ұрпағы жас Қарабек арқылы адалдықты, Зәйтүн қарлығаштың ерлігі арқылы елдің бірлігі мен тыныштығын дәріптеу және мәңгілік өмір мен білімді насихаттау.

Жазушы шығармаларына негіз болған ертегі-хикаяттар мен ондағы шытырман оқиғаларды суреттеу арқылы оқырманның отаншылдық рухын көтереді. Ат басындай алтынға бола шайтандардан алданып қалып, өмірдің сынағынан өткен Қарабек образы арқылы өмірдің сырын ашады. «Шайтан көрсе, періште жолдан таяды» деген халық танымы мен «жақсылық жасасаң өзіңе, жамандық жасасаң өзіңе» деген діни-пәлсапалық нанымның әлеуметтік-психологиялық мәнін ашады. Ұрпақты ертегі кейіпкерлері арқылы елге, туған жерге деген сүйіспеншілікке баулиды.

Тауық Рымжанов балаларға арналған шығармалары арқылы қазақ әдебиетінде ертегі-хикаят жанрын жаңаша дамытқан жазушы ретінде танымал. Жазушы фольклорлық жанрды ізденіспен дамыта отырып, балалар әдебиетін әлемдік деңгейге көтеруге үлесін қосты. Ертегі-повестерінде мәңгілік өмірді насихаттады. Ол – адамзаттың туған жерге деген махаббаты, елге деген

адалдық, рухани жағынан байытатын білім мен ғылым, ізгілікке, адамгершілікке баулитын тәрбие.

Таулық Нәбиұлы – қазіргі балалар әдебиетінде фэнтези жанрын негізін қалаған жазушы. «Зәйтүн қарлығаштың ерлігі», «Гүл ағашы», «Күн перзенттері», «Ерден батыр» шығармалары арқылы ұрпақтың санасын жаңғыртып, рухани дамуына ықпал етті, кітап оқуға қызығушылығын оятты.

Талқылау

Таулық Рымжановтың балаларға арналған шығармалары шытырман оқиғаға толы болып келеді. Жазушы ертегі сюжеті арқылы бірден бала қиялына ерік береді. Бірінде оқырман көрсе көзі тоймайтын Жаһұт шаһарының, бірде көкжиекте құлпырып тұрған Шұғыланың сырын ұғуға ұмтылады. Көрікті жерлерге көз тіккен Жортуылдың, зұлым Зуанның ойы батыр Әукебайдың, дана Таңасардың, ақылды Ағдемнің ауызбірлігінің арқасында жүзеге аспайды. Осы арқылы жаңашыл жазушы тойымсыздық пен зұлымдыққа қарсы елдің бірлігі мен бейбіт өмірін салыстырады. Бірлігі бар елді сыртқы жау да, ішкі жау да ала алмайды. Дегенмен, өмірде пендешілікке бармайтын адам жоқ. Ол адасып, өмірдің түрлі сынағынан өтеді, кедергілергі ұшырайды. Ертегіде дию, шайтан сөзіне еріп адасқан адамзат қиындықты тек ақыл-парасатымен, сертіне беріктігімен, төзімділігімен, қажыр-қайратының және адал достықтың арқасында жеңе алады.

Ерден батырды құтқару барысындағы Сұртырнақпен күрескен, Кенжекей ауылына тыныштық сыйлаған Зәйтүн қарлығаштың ерлігі баланы қызықтырмай қоймайды. Зәйтүн – Құран кітапта аты аталған қасиетті жеміс ағашы. Тамырын тереңге жайған мәңгілік ағаш. Автор осы арқылы мәңгілік өмірді насихаттайды. Жүрегінде иманы, жүзінде мейірімі бар, білімге, ғылымға құштар адамзат ұрпағы ғана мәңгілік. Оны автор ертегі-хикаятта Ағдем образы арқылы өрбітеді. Ағдем – әлемді жақсылыққа жетелейтін қаһарман.

Ертегі-повесть оқуға жеңіл. Гүл ағашын Қарабек шығармада алғаш рет Шайтанды арқасына мінгізіп, Мәжжис патшаға бара жатқанда көреді. Алдарында мың құбылып тұрған көкжиекті шайтан «Шұғыла» деп таныстырады. Жақындағанда мен мұңдалап, еліктіріп тұрған шұғылалы сәуленің кәдімгі гүл шашып тұрған ағаш екенін байқайды.

Ертегіде патшамен арадағы тартыста адамзат ұрпағы жеңіске жетеді. Қарабектің патша сарбаздарымен жекпе-жекте мықтылығын, төзімділігін, аманатқа қиянат жасамайтын адалдығын, нағыз ер азаматқа лайық қайсарлығын көреміз. Оны патша да мойындайды. Қалайда адамзаттан кек алуды ойлаған патша Қарабекті табыт сарайында жазаламақшы болады. Адамзат баласының алдында тағы бір сынақ. Осы сынақтан да Қарабек сүрінбей өтеді. Шайтан патшалығында жеңіске жеткен, еліне қайтуға рұқсат алған Қарабек екінші рет сарайдың аспан таласқан зәулім төбесінен алау шашып тұрған ғажайып, жанып тұрған алауын көреді. «Құдай-ау, мына алау жолдағы сиқырлы шұғыла алауына ұқсас қой!.. Осы мен «сиқырлы шұғыла» дегенді қайдан тауып алдым? Ғажайып шұғыланы діңі шыны, ия алмас, ия жауһар түсті құз жартастай

ғажайып ағаш шашып тұр емес пе? Жапырақтары қандай десеші! Гүлдерін айтсашы! Жапырағы гүлден, гүлі жапырағынан айырғысыз ғажап ағаш! Гүлі де, жапырағы да таңғажайып сәулелер шашып тұр! Ендеше оны «сиқырлы шұғыла» дегенше, неге Гүл ағашы демеске?» [3,119-122 бб.]– деп, іштей шайтандар ордасының шаңырағынан шашырап тұрған сәуленің құпиясын да көзімен көрді. Оған Гүл ағашы деп ат қойды. Жазушы осы арқылы жер бетінің, адамзат ұрпағының жеңісін аңғартқандай. Ол жеңіске адалдықпен, төзімділікпен жеткен қаһарманды көреміз.

Табыт сарайындағы шайтанмен шайқаста Қарабекке Бәдиғұл көмектеседі. Адамзатпен болған шайқаста жеңілген Иланшының аруағы тағы да адамзаттан жеңіледі. Бұл – аруақтар арасындағы тартыста да адамзат ұрпағы жеңіске жетеді дегенді аңғартады. Шайтандар Жаратушыға тағы да керек болмай қалды. Шайтандардың аруақтары о дүниеде жүріп адамзатты аяқтан шалумен болады. Шайтандар ортасынан шыққан басты кейіпкерлердің бірі Бөспе адамзат Қарабекке бір сәт көмектесіп, адамдыққа бет бұрам деп талаптанып, аяқ астынан Уай және Өйдөйт шайтандардың қолынан мерт болады. Осы үш шайтан мен шайтандар патшасы Мәжжис арасындағы қатынас арқылы «Шайтанның аты – шайтан» деген халықтық ұғымды ширата түсіп, опасыздық, сатқындық, берекесіздік, озбырлық, бөспелік, зымияндық сықылды жағымсыз қылықтардың бәрін «Шайтан ісі» төңірегінде сөз етеді.

Ертегіде Қарабек Шәки - Жамалдың кегін алып берді. Оның кегі осы табыт залында екенін Қарабек ұқты. Шәки-Жамал мен Бәдиғұл ананы, Қарабекті жеңіске жеткізген – бір-біріне деген махаббат пен сағыныш. Осы орайда біздіңше, автор әлемдік озық тәжірибелерге сүйене отырып, ілкі заманнан бастау алған ертегі-хикаяттан адамгершілік – имандылық – руханилық хақында үш қағиданы ұсынады. Ол Абайдың «Алланы сүю, адамды сүю, әділетті сүю» ұғымдарын дамыта отырып, өмір шындығын «имандылық», «жаратушыны мойындау», «еркіндік», «адалдық» атты түсінік аясында қарастырып, үш әлемнің еркін дамуының негізі – татулық пен бірлік деген тұжырымды меңзейді. Жазушы кейіпкерлерінің сезім күйлерін суреттеу арқылы сана мен сезімдегі жанды қозғалыстарды ашады. Сол арқылы көркемдік-эстетикалық ізденістердің жаңа жолын қалыптастырды.

Ертегі-хикаятта жұмақ кілтінің қайда екенін Бәдиғұл анадан білген Қарабек батырдың алдында тағы бір сынақ тұрды.

Шығармадағы Қарабек – батыр да аңғал, ерен күш иесі. Өзге Қарабектерге ұқсамайды. Дегенмен де оның танымында да кемшілік бар.

«Иә, адам баласы көп нәрсенің байыбына бара бермейді. Ғылымның түбіне жетем деп жүрсің бе?! - деп бірін-бірі сөгуге үйір. Мен сенің басыңнан да сондай жаман қасиетті көріп отырмын. «Жан», «түс», «аруақ», рух» туралы сөз қозғап едім, құлықсыз тыңдадың.

– Сүйіктім! Сөкпеші мені! Мен шынында рух, жан туралы ештеңе білмеймін» [3,85б]. Міне, шығармадағы осы үзіндіден кешегі кеңестік идеологияның зардабынан дінсіз қоғамның имансыз ұрпағының қалыптасқанын автор осы Қарабек бейнесі арқылы меңзесе керек. Сымбатты да, қайсар ерен

күш иесі Қарабектің бойындағы, дүниетанымындағы кемшілік осы. Осы кемшілікті жазушы Шәки-Жамал образы арқылы баяндайды. Шәки-Жамал сұлу Қарабекке адам баласының екі жаны, яғни рух рауан, рух сәкін жайлы бала күнгі тәрбиешілерінен алған ілімін айтады.

Шәки-Жамал сұлудың тілегін орындаған Қарабектің образы арқылы жазушы әрбір пенденің өмір сынағында төзімділік, сабырлылық таныту қажеттегін ескертсе керек. Сонымен қатар еліне келген Қарабек Шәки-Жамалдың, жылан патшасы Мәлік-Ғафилдің көмегімен «Алтын!», «Алтын!» деп зарлап өмір сүріп отырған Зарлыхан патшаның ішкі шайтанын алып тастап, оны ел-жұрттың қамын жейтін адал патшаға айналдырады. Халқы да мұратына жетеді. Өзі де адамзат қызы Меруертке үйленіп, алтыннан ғылым, білім сарайын тұрғызып, бақытына жетеді.

Ертегі-хикаяттың негізгі арқауы, бағыты да – адамгершілік, парасаттылық болса керек. Ол кейіпкерлер арасындағы тартыс үстінде өрбиді.

«Тартыс (conflictus) – көркем шығармадағы сюжет желісіне арқау болатын, айрықша шиеленіскен түрде көрініс беретін қақтығыс, қайшылық, күрес» [4,619 б.]. Олай болса, шығармадағы үш әлемдегі (перілер әлемі, шайтандар әлемі, адамзат әлемі) тартыстан құндылықтың бастауы халықтың ілкі заманынан басталатынын аңғару қиын емес. Бұрыннан белгілі сюжетті жазып, көне мифтер мен культтерді жаңғырту – шығыста ежелгі Ассирия-Вавилон дәуірінен бастап дамыған үрдіс. Ассирия-Вавилон нәзирасы шумерлердің әдеби сюжеттерін жаңғыртқан. Мұндай мысалдар көп. Қазіргі әңгіме жанрына қалам тартушылар формалық және тақырыптық ізденістерді өз шығармаларында кеңінен пайдалануда. Тауық Рымжанов та әлем әдебиетіндегі қалыптасқан түрлі жаңа ағымдарға ұлттық реңк беріп, жаңа сүрлеу жасады. Қатыгез, тозып бара жатқан қоғамды суреттеуде ешқандай асыра сілтеушілікке бармай-ақ, адами құндылықтарға баса назар аударады. Бұл әлем әдебиетіндегі фэнтезия (fantasy) жанрына жақындау.

Фэнтези жанры әдеби ертегінің шекпенінен шықты. Ерекшелігі автор шындық өмірден қашып, миф пен аңыздарды қайыра ой елегінен өткізуге бағыт ұстанып, ұлт үшін сын сағаттар болған сәтті ертегілік образдар мен мотивтер арқылы таныта біледі. XX ғасырда дүниеге келген бұл жанрды зерттеген Джон Рональд Руэл Толкин болды. Оны «фэнтезидің әкесі» деп атайды [5].

Фантастика өнердегі әдіс-тәсіл ретінде есте жоқ ескі заманнан белгілі. Алғашқы қауымдық мифтен қиял-ғажайып ертегіге, ертегі мен аңыздардан орта ғасырлық әдебиетке, одан кейінгі дәуір әдебиетіне дейінгі ұзақ жолды бастан кешті. Келе-келе ғылыми фантастика мен фэнтези қатар дамыды. Бұл жанрлар руханияты дамыған барша елдердің әдебиетінде бар.

Ғалым Әбіл-Серік Әліәкбардың «Бір ділді Алаш фэнтезиі ешқашан тілге бөлініп алаланбайды» [6] деген мақаласында Тауық Рымжановты «қазақ фэнтези жанрының негізін салушы, әм осы жанрдың атасы» дей отырып, оның шығармаларын зерттеу мен зерделеудің қажеттілігін айтқан болатын.

Кеңестік кезеңде қазақ соцреализмінің идеологиялық жүйесі күйреуге ұшырай бастаған кезде ұлттық фэнтезидің алғашқы нышаны балалар

әдебиетінде Тауық Рымжановтың туындыларында көрініс тапты. Ғылыми фантастика кеңестік режимге қызмет етсе, фэнтези бұған көнбеді. Өйткені, ол сана мен қисынға емес, сезім мен арманға арқа сүйегендіктен бейсанасыз болып келіп, ешбір идеологияның ырқына көнбейді. Сондықтан бұндай жанрға ескіні көздеушілік деген таңба басылып, аяқ басқан қаламгерлер билеуші топтың қарсылығына да ілікті. Қазір бұл жанрға қалам тартушылар ұлттық нақыштар төңірегінде ой толғайды. Фэнтезидің барша әлем әдебиетіне ортақ нышан-белгісі – біздің әлемде болмайтын дүниені сөз етулері болып табылады. Жазушының ұлттық құндылықтарға суарылған ертегі-повестері – қазақ халқының рухани қажеттілігін қанағаттандыратын, халықтың сұранысы мен қажеттілігіне жауап бере алатын өміршең туынды.

Қорытынды

«Гүл ағашы», «Зәйтүн қарлығаштың ерлігі» ертегі-хикаятының тақырыбы – туған елді сүйю, елдің бірлігі мен тұтастығын сақтау. Идеясы – жақсылықтың жамандықты жеңіп шығуы.

Тауық Нәбиұлы Рымжанов – ертегі-хикаяттары арқылы қазақ балалар әдебиетіндегі фэнтези жанрын дамытқан жаңашыл жазушы. Ұлттық ерекшелігіміздің барша рухани-мәдени құндылықтарын сақтай отырып, ертегінің көркемдік әлемі арқылы рухани сананы жаңғыртуға ықпал етті. Қазақ қоғамының басты проблемаларын астарлап, өткен күндердің оқиғаларымен сабақтастырып суреттеуді шығармашылықпен дамытты. Осылайша, автор біздің әлеуметтік өміріміздегі өзекжарды мәселені мифпен өрілте түсіндіріп, романтизм әдісі арқылы шығармаға ұлттық реңк берді. Оқырманын шынайы өмірдің ішінде жүргендей әсерге бөлеп, балалар әдебиетіне өмірдің көлеңкелі тұстарын түсінудің, суреттеудің жаңа тәсілін енгізді.

ӘДЕБИЕТ

[1] Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. – Алматы: Ана тілі, 1991.–224б.

[2] Әуезов М. Әдебиет тарихы. – Алматы: Ана тілі, 1991.– 250б.

[3] Рымжанов Т. Гүл ағашы [Мәтін] : жоғары сынып оқушылары мен жасөспірімдерге арналған ертегі-хикаят / Т. Рымжанов. – Алматы : Балалар әдебиеті, 2018. – 320 б.

[4] Қазақ әдебиеті энциклопедиясы. – Алматы: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, Қазақстан даму институты, 1999. – 752 б.

[5] Дереккөз//<https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%8D%>

[6]Әбіл-Серік Әліәкбар. Бір ділді Алаш фэнтезиі ешқашан тілге бөлініп алаланбайды//Ақпарат дереккөзі: <https://massaget.kz/layfstayl/debiet/syn/58282/>

REFERENCES

[1] Bajtұrsynov A. Әdebiet tanytқыsh (Literary critic) –Almaty: Ana tili, 1991.–224b. [In Kaz.]

[2] Әuezov M. Әdebiet tarihy. (History of literature) –Almaty: Ana tili, 1991.– 250b. [In Kaz.]

[3] Rymzhanov T. Gүl aғashy [Mәtin] : zhoғary synyp oқushylary men zhasөspirimderge arналған ertegi-hikayat / T. Rymzhanov. (Flower tree [text]: a fairy tale-a story for high school students and teenagers / T. Rymzhanov) – Almaty : Balalar әdebieti, 2018. – 320 b. [In Kaz.]

[4] Қазақ әdebieti enciklopediyasy(Encyclopedia of Kazakh literature). – Almaty: Қазақстан Respublikasy Bilim zhәне ғылым ministrliги, Қазақстан даму instituty, 1999. – 752 b. [In Kaz.]

[5] Derekkөz//<https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%8D%>[In Kaz.]

[6]Әбіл-Серік Әліәкбар. Бір дилди Алаш фентезіі ешқашан тілге бөлініп алағанбайды (One-language Alash fantasy will never be divided into languages)//Ақпарат дереккөзі: <https://massaget.kz/layfstayl/debiet/syn/58282/>[In Kaz.]

ТАУПЫК РЫМЖАНОВ – НОВАТОР ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

*Тайманова С.¹, Байдаулетова А.О.², Сактағанова А.Т.³

*¹к.ф.н., доцент Кызылординский университет «Болашак»,
Кызылорда, Казахстан

²ф.ғ.к., Кызылординский университет «Болашак», Кызылорда, Казахстан

³магистр, Школа-лицей №5 им. И. В. Панфилова, Кызылорда, Казахстан

*¹e-mail: sara.taimanova@mail.ru

²e-mail: Ayiagoz_i@mail.ru

³e-mail: Akkenje_saktaganova@mail.ru

Аннотация. В статье подробно рассматривается художественное, познавательное, воспитательное значение сказок-рассказов писателя Таупыка Рымжанова «Цветочное дерево», «Подвиг оливковой ласточки» и др. Также определяется, что произведение, наполненное приключениями и идейно-художественными изысканиями автора, является жизнеспособным произведением, принесшим новизну в детскую литературу. В статье отмечается, что казахские писатели поднимали наиболее актуальные проблемы общества, помещая сказки, легенды и предания в сюжетные линии своих произведений. Даются определения отечественных ученых о жанрах сказки, повести, фэнтези.

Цель статьи – проанализировать жанровые, художественные, познавательные особенности сказочно-повествовательной повести, посвященной пропаганде национального духа, написанной на патриотическую тему, оценить ее с точки зрения сегодняшнего дня, обратить внимание на авторскую позицию писателя.

Основной акцент статьи сделан на том, что в переходный период в лавине потрясений и прорывов стоял Таупык Рымжанов, который внес новый вклад в детскую литературу, придав национальный оттенок различным течениям мировой литературы. Исследуется вопрос о том, что способствовало освоению и развитию жанра фэнтези в литературоведении. Автор - представитель трех царств, описывая борьбу между ними, напоминает казахское прошлое и дает направление на будущее. Открывает возможности для расширения кругозора читателя, совершенствования его культуры, воспитания уважения к нашим национальным ценностям. Это позволяет сформировать у обучающихся навыки анализа литературного текста, овладеть способами исследования.

Практическая значимость статьи в том, что у обучающихся, осуществляющих литературно-теоретический, социально-психологический анализ произведения «Цветочное дерево», формируются навыки анализа текста. Знания о нравственности, удовлетворенности, терпимости, духовной чистоте расширяются, они получают духовную пищу. Результаты могут быть использованы в преподавании современной казахской литературы и детской литературы.

Ключевые слова: сказка-рассказ, фэнтези, Три мира, волшебное сияние, райский ключ, вера.

TAUPYK RYMZHANOV – INNOVATOR OF CHILDREN'S LITERATURE

*Taimanova S.¹, Bidauletova A.O.², Saktaganova A.T.³

*¹can.of Philol.Sc.,docent, Kyzylorda Bolashak University, Kyzylorda , Kazakhstan

²can.of Philol.Sc., Kyzylorda Bolashak University, Kyzylorda, Kazakhstan

³Master, I. V. Panfilov Lyceum №5, Kyzylorda, Kazakhstan

*¹e-mail: sara.taimanova@mail.ru
²e-mail: Ayiagoz_i@mail.ru
³e-mail: Akkenje_saktaganova@mail.ru

Abstract. The article examines in detail the artistic, cognitive and educational significance of the fairy tale-story of the writer Taupyk Rymzhanov "Flower Tree", "The Feat of the Olive Swallow". It is also determined that a work filled with adventures is a viable work that has brought novelty to children's literature, and the ideological and artistic research of the author. The article considers that writers of Kazakh literature raised the most pressing problems of society, placing fairy tales, legends and myth in the storylines of their works. Definitions and studies of domestic scientists on the genres of fairy tales, novellas, fantasy are given.

The purpose of the article is to analyze the genre, artistic, cognitive features of a fairy-tale narrative story dedicated to the promotion of the national spirit, written on a patriotic theme, to evaluate from the point of view of today, to pay attention to the author's position of the writer.

The main emphasis of the article is made on the fact that during the transition period, Taupyk Rymzhanov stood in an avalanche of shocks and breakthroughs, who made a new contribution to children's literature, giving a national shade to various currents of world literature. It is studied what contributed to the development and development of the fantasy genre in literary studies. The author is a representative of the three kingdoms, describing the struggle between them, recalls the Kazakh past and gives direction for the future. It opens up opportunities for expanding the reader's horizons, improving his culture, and respecting our national values. This will allow students to form the skills of analyzing a literary text, to master the methods of research.

In the practical significance of the article, students conduct a literary-theoretical, socio-psychological analysis of the work "Flower Tree", the skills of text analysis are formed. Knowledge about morality, contentment, tolerance, and spiritual purity expands and receives spiritual nourishment. The results can be used in teaching modern Kazakh literature and children's literature.

Keywords: fairy tale-story, Fantasy, three worlds, magic rays, the key to paradise, spirituality.

Статья поступила 09.02.2022